LHOTÁK, Jan: *Josef Ambrož Gabriel : Šumavan ve víru 19. věku*. Dolní Břežany: Scriptorum 2024, 782 s. ISBN 978-80-7649-055-0; 978-80-261-1172-6.

Biografie o právníkovi, spisovateli, nakladateli, aktéru českého národního hnutí a politikovi (poslanci českého zemského sněmu, starostovi Sušic i sušického okresu) je velmi zajímavým čtením. Jednak proto, že J. A. Gabriel (1820–1880) je učebnicovým příkladem lokálního činitele zapojujícího periferní region v době modernizace do nadregionálních záležitostí. Jednak zpracováním různých sfér Gabrielova života (veřejné, privátní, ekonomické) a pečlivým vytěžením zřejmě všech dostupných informačních zdrojů. A konečně kvůli Gabrielovu původu na Sušicku, tedy v oblasti na česko-německém jazykovém pomezí. Hlavnímu aktérovi byla v době dětství a dospívání bližší němčina, tento rys má společný s řadou významných představitelů českého národního hnutí.

Jan Lhoták v úvodu představuje nejvýznamnější práce české starší i novější biografistiky. Hledá v nich inspiraci, připomíná úskalí, s nimiž se autor biografie obvykle potýká (zejména přílišné ztotožnění se s hlavním hrdinou). Následně nastiňuje členění práce. Nástin je to funkční, byť z pohledu dnešního úzu možná až příliš stručný. Absentuje podrobnější zdůvodnění zvolené struktury, položení základních problémových otázek. Jinak formulováno, čtenářsky komfortnější by byla hned na prvních stranách objemné knihy informace, co důležitého životní příběh J. A. Gabriela přináší, co obecněji platného v něm bude prezentováno.

Dvě krátké vstupní kapitoly shrnují dosavadní bádání o Gabrielovi, respektive prezentují jeho klíčové osobní vlastnosti, částečně pomocí dobových oslavných (a tedy nutně zveličujících) článků. Má to svou logiku, je důležité vědět, čeho si na Gabrielovi cenili jeho současníci.

Třetí kapitola si všímá jeho původu, dětství a dospívání. Gabriel byl jediným dítětem vlastníků statku Loučová o výměře přes 100 hektarů, byť ležícího už v poměrně vysoké nadmořské výšce. Obec byla převážně česká, avšak v rodině se mluvilo spíše německy. Školní vzdělání nabyl v německém jazyce v Sušici, v Klatovech (gymnázium) a následně v Praze (filozofická studia a práva). Jan Lhoták shromáždil řadu detailních informací o Gabrielových studijních výsledcích, jeho učitelích a některých spolužácích.

Čtvrtá kapitola se podrobně věnuje Gabrielovu pražskému pobytu ve 40. letech, kdy se z člověka, který předtím neuměl číst ani psát česky, stal český vlastenec. Klíčovou roli zjevně sehrálo české divadlo (Lhoták sestavil i seznam navštívených představení v letech 1837–1843, a je to seznam úctyhodný). Gabriel začal vyvíjet aktivní kulturní činnost (ochotnické divadlo v Sušici, zřízení české knihovny v Sušici). Vstoupil do Jednoty pro divadlo české. Navázal intenzivní kontakty s J. K. Tylem a Janem Kaškou. Stal se nakladatelem Klicperových (a poté i Tylových) her – což se ukázalo jako finančně proděleč né. Byť v době doktorského studia práv pracoval od roku 1845 jako nepříliš dobře honorovaný advokátní koncipient v Praze, jako jediné dítě statkáře netrpěl nouzí, na kulturní aktivity měl čas. Aktivně se zapojil do hnutí roku 1848 v Praze, mj. byl sekretářem Slovanské lípy.

Těmatem páté kapitoly je Gabrielův osobní život. V roce 1850 se oženil s dcerou sládka Marií Podlipskou a vrátil se do rodného kraje (Sušice). O několik let později byl hlavou početné rodiny (tři dcer doplněných s odstupem i o jednoho syna). Pracoval jako advokátní koncipient. Několikrát marně usiloval o notářské místo. Ve volném čase se zabýval spisovatelskou a publicistickou činností.

Šestá kapitola je o nejzářivější etapě Gabrielova života, jeho veřejných aktivitách v 60. letech. Po zavedení ústavnosti se na dvě volební období stal sušickým starostou. Lhoták fundovaně prezentuje aktivity sušické obecní samosprávy a úskalí financování základní komunální infrastruktury. Od roku 1861 byl Gabriel opakovaně volen i zemským poslancem. Proto autor sleduje Gabrielovy aktivity na všech těchto úrovních, například při rozvoji spolkového života v Sušici nebo při zakládání Národního divadla (jeden ze základních kamenů byl z hory Svatobor u Sušice). Po neúspěchu česko-rakouského vyrovnání (tzv. fundamentálek) Gabriel zapochyboval o smyslu staročeské politiky pasivní rezistence a nekandidoval v zemských volbách roku 1874.

Zděděný velkostatek (převzal ho koncem 50. let) v kombinaci s purkmistrovským příjmem zlepšily Gabrielovu finanční situaci, ale jen nakrátko. Sedmá kapitola rozebírá vleklé ekonomické potíže. Výdaje na studia dětí, nutnost dostát společenským konvencím, tj. příslušnosti k maloměstské elitě plus Gabrielovo altruisticko-nacionalistické přesvědčení a zřejmě i uvyklost jistému životnímu standardu (ani během studií netrpěl, na rozdíl od řady aktérů národního hnutí, nedostatkem) vedly k neuváženému zadlužení, které nebyl schopen splácet, a tak o loučovský velkostatek přišel v exekučním prodeji. I poté si půjčoval. Složení plnocenné notářské zkoušky v roce 1875 a zisk notářství v Bechyni už situaci nedokázalo zachránit, neboť příjmy nepostačovaly na placení dluhů a na pokrytí životních potřeb početné rodiny. Gabriel vyřešil problémy sebevraždou v roce 1880. V závěru kapitoly Lhoták dovypráví životní příběh Gabrielovy vdovy a dětí.

This work is licensed under the Creative Commons Attribution 4.0 International licence (CC BY 4.0).

Kapitolka osmá sleduje Gabrielovu stopu v lokální historické paměti, zejména v Sušici a pak také v Bechyni. Náplní poslední, deváté kapitoly je podrobný rozbor nejvýznamnější Gabrielovy knihy Královské město Sušice a jeho okolí, jež má charakter historicko-demograficko-vlastivědného díla.

Jan Lhoták prokázal ohromný přehled o historiografii k řadě dílčích témat, která se v biografii lokálního, regionálního a zemského politického činitele prolínají, jako např. legislativa obecní a okresní samosprávy, spolkový život, komunální finance, politický život v českých zemích v době státoprávních bojů. Šíře záběru je mimořádná, seznam prostudovaných pramenů a knih taktéž. Při takovém objemu je však pro jednotlivce takřka nemožné orientovat se ve všech podrobnostech a do všech detailů vnímat interpretační rozdíly a posuny v relevantní historiografii. V tomto ohledu má dílčí mezery zejména závěr. Ten si klade za úkol, vedle obligátní rekapitulační funkce, vymezit Gabrielovu pozici a pozici Sušicka jako periferního regionu na jazykovém pomezí v národním kvasu 19. století. Zatímco přerod Gabriela jakožto jedince se spíše německým rodinným zázemím a vzděláním v přesvědčeného českého vlastence a nacionála je vykreslen přesvědčivě, u charakteristiky situace a vývoje na Sušicku už je to problematičtější. Teze přejaté ze zahraniční literatury (Judson, Zahra a další) o národnostní nevyhraněnosti či netečnosti autochtonní populace rurálních oblastí na jazykovém pomezí jsou trochu jednostranné. Jednak se vedle přistěhovalých „bílých límečků" (učitelů, úředníků, železničních zaměstnanců atd.) uplatňovali v národním hnutí i někteří autochtonní jedinci, a to směrem ke konci století stále četněji, jednak se do svých rodných končin vraceli mladí muži po ukončení studií (sám Gabriel je velmi dobrým příkladem) a přinášeli s sebou znalosti a návyky nabyté ve „velkém městě" (spolková a kulturní činnost, národní aktivity). Obyvatelům venkovských oblastí nemusela být národní ideologie „vnucována", nýbrž stále více jim imponovala tím, že program národní emancipace byl propojen v činnosti lokálních spolků a jedinců s konkrétními sociálními a ekonomickými benefity. Jinými slovy, sociální modernizace a občanská a národní aktivizace byly neoddělitelně propojeny. Spolu s národními hesly či spíše v nich byl propagován a rozvíjen konkrétní program ekonomické, sociální a kulturní modernizace. Zpoždění vývoje ve venkovských oblastech vyplynulo z opožděného zapojení do nadregionálních komunikačních struktur, ne z nějaké přirozené rezistence vůči nacionalismu v oblastech na jazykovém pomezí, jak by vyplývalo z prací zejména amerických autorů. Tato intenzivnější občanská a národní aktivizace nastala až v období po Gabrielově smrti, v 80. a 90. letech 19. století.

Text má vysokou jazykovou úroveň. Grafická úprava je velmi zdařilá, text je doplněn o 238 obrázků. Kniha určitě stojí za přečtení, byť rozsah bezmála sedmi set stran textu vyžaduje už větší časovou investici a v případě některých detailních informací i čtenářovu trpělivost, zvláště pokud nemá, na rozdíl od autora, bližší vztah k Sušicku.

Pavel Kladiwa

SYRNÝ, Marek – ŠMIGEĽ, Michal (eds): ***Historické reflexie 20. storočia : Pamätnica k životnému jubileu profesora Vladimíra Varinského.*** Martin: Tlačiareň T+M Turany 2024, 340 s. ISBN 978-80-89410-95-8.

Pri príležitosti 70. narodenín prof. PhDr. Vladimíra Varinského, CSc. z Katedry histórie Filozofickej fakulty Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici uzrel svetlo sveta zborník, ktorý pozostáva z desiatich príspevkov renomovaných historikov venovaných témam z dejín európskych štátov. Profesor Vladimír Varinský sa dlhodobo venoval predovšetkým národným dejinám a v rokoch 2004–2012 pôsobil na poste dekana Fakulty humanitných vied Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici.

Autormi prvého príspevku *„Súdruh Kerenskij" : obraz revolučného tribúna A. F. Kerenského a jeho kult vo výskumoch B. I. Kolonického* sú Michal Šmigeľ z Filozofickej fakulty Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici a Viachaslau I. Menkouski z Fakulty histórie Bieloruskej štátnej univerzity v Minsku. Zaoberali sa výsledkami skúmania historického pôsobenia predsedu vlády Ruska z roku 1917 Alexandra Fiodoroviča Kerenského (1881–1970), ktorému sa venuje ruský historik z Fakulty histórie Európskej univerzity v Sankt-Peterburgu Boris Ivanovič Kolonickij. Podľa Kolonického bol A. F. Kerenskij, nazývaný *prvá láska revolúcie*, čiastočne vynálezcom a úvodným nositeľom kultu Vodcu národa ešte pred V. I. Leninom či J. V. Stalinom. Podrobne text pojednáva o formovaní i zvrhnutí symbolu revolúcie z roku 1917 – najskôr trudovika a potom esera A. F. Kerenského, pôvodne sa vo svojom profesionálnom živote venujúceho advokátskemu povolaniu.

Z oblasti východoeurópskych dejín vzišiel aj referát *Krym v období vlády Piotra Nikolajeviča Vrangeľa* Ľubice Harbuľovej z Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove. Po rezignácii hlavného veliteľa ozbrojených síl juhu Ruska generála A. I. Denikina v apríli 1920 sa jeho nástupcom stal baron Piotr Nikolajevič Vrangeľ, ktorý ozbrojené sily bielogvardejcov premenoval o mesiac neskôr na Ruskú armádu. V novembri 1920 však 35 000 jej príslušníkov neodolalo útoku 200 000 vojakov Červenej armády a tak barón Vrangeľ pristúpil k evakuácii Krymu, ako posledného ruského územia neovládaného boľševikmi, na 126 lodiach prevážajúcich 145 000 evakuantov. Generál P. N. Vrangeľ zomrel v roku 1928 v Belgicku, pochovaný je však v Belehrade.

Anton Hruboň z Fakulty politických vied a medzinárodných vzťahov Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici si zvolil tému *Nadviazanie stykov slúži veci všeobecného mieru. Na margo vývoja slovensko-sovietskych vzťahov od Paktu Molotov-Ribbentrop po Operáciu Barbarossa (august 1939 – jún 1941)*. Vývoj týchto vzťahov medzi krajinou s kresťanskými základmi a socialistickým štátom opísal chronologicky *od frenetického nepriateľstva k hanblivému akceptovaniu*. Na Slovensku pritom existovala od roku 1928 Liga proti komunizmu, od roku 1931 však aj Zväz priateľov ZSSR. De iure uznal Sovietsky zväz nezávislé Slovensko v septembri 1939 a do Bratislavy vycestoval vyslanec Grigorij M. Puškin, slovenské záujmy v Moskve zase reprezentovali vyslanci Fraňo Tiso a po ňom Julián Šimko. Okrem kultúrnych i vedeckých stykov došlo v roku 1940 aj k podpisu obchodnej a lodnodopravnej zmluvy, zriadila sa tiež Slovensko-sovietska obchodná komisia so sídlom v Bratislave. Koniec vzájomných vzťahov však nadišiel po začiatku operácie Barbarossa v júni 1941.

Vera Pinchuk z Filozofickej fakulty Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici prispela s tematikou *Aktivity československej exilovej vlády zamerané na zrušenie Mníchovskej dohody*. Autorka poukázala na fakt, že rozhodnutia Mníchovskej konferencie zo septembra 1938 spočiatku neuznali USA ani Sovietsky zväz, pričom podľa nej uznanie československej exilovej vlády (kreovanej v júli 1941) Spojencami do istej miery spochybnilo legitimitu Mníchovskej dohody. Zo signatárov dohody po dlhodobej snahe exilovej vlády ČSR i prezidenta E. Beneša najskôr rezignovala na tento dokument Veľká Británia v nóte z augusta 1942, Národný výbor Slobodného Francúzska jej podmienky vyhlásil za neplatné o mesiac neskôr a v septembri 1944 zrušila platnosť rozhodnutí Mníchovskej konferencie aj vláda Talianska.

Ďalší autor z Filozofickej fakulty Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici Peter Mičko obohatil monografiu referátom z hospodárskych dejín *Kapitálové aktivity Spolku pre chemickú a hutnú výrobu na Slovensku s dôrazom na banský a chemický priemysel*. Jeden z najväčších chemických podnikov strednej Európy – Spolok pre chemickú a hutnú výrobu – sa staval v meste Ústí nad Labem už od roku 1856. V roku 1937 zabezpečoval 75 % produkcie chemického priemyslu v ČSR, na Slovensku vlastnil závody v Žiline, Novákoch a Handlovej vrátane tamojšej ťažby uhlia (Handlovské uhoľné bane, úč. spol.). V roku 1940 na Slovensku disponoval kapitálom vo výške 110 000 000 Ks. Autor bližšie popisuje aj prechod vlastníckych vzťahov v predmetnom spolku od monarchie až do oslobodenia Slovenska.

Rovnako na pôde Filozofickej fakulty Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici pôsobí Marek Syrný, ktorý si tento krát zvolil tému *Dobová percepcia spojeneckej zmluvy so Sovietskym zväzom v slovenskom odboji a jej povojnové modifikácie*. Zameral sa v nej na vnímanie Zmluvy o priateľstve, vzájomnej pomoci a povojnovej spolupráci medzi ČSR a Sovietskym zväzom z 12. decembra 1943 na vojnovom Slovensku, pričom okrem komunistickej rezistencie ju pozitívne akceptovala napr. aj vojenská odbojová skupina Victoire. Proruské i prosovietske sympatie boli vo všeobecnejšom spoločenskom povedomí obyvateľstva vtedajšieho štátu silné. Na druhej strane sa ku kritikom tejto zmluvy zaradil bývalý predseda vlády Milan Hodža, ktorý však bol podľa autora ešte viac odrezaný od reálneho obrazu domáceho odboja, jeho nálad i nastavení, ako prezident Beneš a jeho okolie.

Z pera Štefana Šutaja z Filozofickej fakulty Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach pochádza príspevok *Košický sociálni demokrati a ich osudy v komunistickom režime. (Prípad skupiny Havriluk alebo Búza a spol. – politický proces z roku 1949)*. V januári 1949 Štátna bezpečnosť Košice zatkla členov skupiny Sociálnodemokratickej strany v Košiciach (údajne založenej ešte v lete 1948), ktorá nesúhlasila so zlúčením sociálnej demokracie s KSS a nadviazala spojenie s československou emigráciou v zahraničí. Rozsudkom Štátneho súdu v Bratislave z mája 1949 boli predseda tejto skupiny František Havriluk, tajomník Jozef Ličko a študent Filozofickej fakulty Karlovej univerzity v Prahe Jaroslav Hofman odsúdení na trest odňatia slobody v dĺžke osem rokov, bývalý povereník spravodlivosti Andrej Búza na 18 mesiacov, podpredseda Gejza Košťa na jeden rok a členovia užšieho výboru skupiny Ondrej Knežo na 15 mesiacov, Eduard Guma i Vojtech Jakubík na 12 mesiacov, František Ulek na osem mesiacov a Božena Lesná na šesť mesiacov. Po odvolaní štátneho prokurátora Najvyšší súd v roku 1950 niektorým obžalovaným ešte tresty sprísnil, skutkovými podstatami trestných činov boli pritom vlastizrada, vojenská zrada, vyzvedačstvo a príprava úkladov o republiku. Snahy o rehabilitáciu obetí tohto vykonštruovaného procesu zo 60. rokov boli neúspešné, nápravu priniesli až rehabilitačné konania zo začiatku 90. rokov, konané však už po smrti väčšiny nespravodlivo odsúdených.

Obdobné trestnoprávne konotácie má i príspevok *Proces s okresným náčelníkom Dr. Alojzom Ďurdíkom* od Karola Janasa z Katedry politológie Trenčianskej univerzity A. Dubčeka v Trenčíne. V Považskej Bystrici bol už krátko po oslobodení zriadený dňa 3. júna 1945 zaisťovací tábor pre miestnych Nemcov a kolaborantov, od 15. júna tam existoval aj okresný ľudový súd. Jedným z prvých konaní pred ním bol proces s okresným náčelníkom Považskej Bystrice z rokov 1944–1945 Dr. Alojzom Ďurdíkom obvineným z propagácie fašistických ideí a spolupráce s nacistickým Nemeckom, ako i z kolaborácie s okupantmi (vrátane vytvorenia siete spolupracovníkov v štátnej správe, HSLS aj HG na podávanie informácií pre SD Einsatzkommando 13 Teilkommando Sillein). Po rozsiahlom dokazovaní nepreukazujúcom

vinu Dr. Ďurdíka napokon v máji 1946 vzal obžalobca v celom rozsahu obžalobu späť a tak trestné konanie voči obžalovanému bolo súdom zastavené. V roku 1947 bol spod obžaloby oslobodený aj jeho predchodca na poste okresného náčelníka Považskej Bystrice z rokov 1940–1943 Dr. Imrich Čerňanský.

Najrozsiahlejší referát *Prípad Bieli partizáni z roku 1949 ako príklad konštrukcie "odbojovej skupiny" Štátnou bezpečnosťou* na vyše 100 textových stranách nesie autorstvo Martina Gabča z Ústavu pamäti národa v Bratislave. Poznatky o vytvorení ozbrojených skupín tzv. Bielych partizánov v okolitých horách získalo začiatkom roka 1949 Veliteľstvo oddielov Štátnej bezpečnosti v Ružomberku od miestnych občanov i agentov. Mali sa regrutovať z radov odbojárov nespokojných s pofebruárovým vývojom a ich štábnou bunkou sa údajne stala *Brigáda Bielych partizánov Pravda víťazí!* na čele s Ladislavom Sleziakom a agentom ŠtB Alexandrom Gruičom. V máji až júni 1949 došlo k zaisteniu 39 členov skupiny *Ladislav Sleziak a spol.* vykonštruovane obvinených z vlastizrady, poburovania proti republike, šírenia poplašných správ, podnecovania k trestnému činu i jeho neoznámenia. Po obžalobe 37 z nich Štátny súd v Bratislave 17 stíhaných spod obžaloby oslobodil a dva vylúčil na samostatné konania, no zvyšných 18 sa nevyhlo trestom odňatia slobody. Najdlhšie tresty boli uložené emigrantovi Eduardovi Krakovskému – 20 rokov (in absentia), L. Sleziakovi – 16 rokov a Jozefovi Gejdošovi – desať rokov. Niektorým z týchto, v politickom procese odsúdených príslušníkov druhého odboja v roku 1956, boli tresty odňatia slobody znížené, k ich rehabilitácii však došlo až po Nežnej revolúcii v roku 1990.

Ostatný príspevok *Organizácia kolektívneho života slovenskej národnostnej menšiny v Maďarsku počas komunistického režimu* si pripravil Miroslav Kmeť z Filozofickej fakulty Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici. Príslušníci slovenskej minority sa v povojnovom Maďarsku združovali v rámci Antifašistického frontu Slovanov v Maďarsku pretransformovaného neskôr na Zväz Slovanov v Maďarsku. Až v decembri 1948 došlo ku kreácii Demokratického zväzu Slovákov v Maďarsku, ktorých počet sa odhadoval na 110 000, aj keď podľa oficiálneho sčítania z roku 1960 sa k slovenčine ako materinskému jazyku hlásilo len 30 000 obyvateľov štátu žijúcich v 100 obciach v rámci 11 žúp. Na poste predsedov zväzu sa vystriedali Ján Horka (1948–1972), Ján Knihár (1973–1983) a Matej Šipický (1983–1990), pričom v roku 1990 sa názov tejto menšinovej organizácie zmenil na Zväz Slovákov v Maďarsku.

Záver pútavej publikácie o slovenských, českých, maďarských i ruských dejinách minulého storočia tvoria pramene a literatúra. Autori jednotlivých príspevkov sa poctivo zhostili zvolených tém a o ich podrobnom záujme na skúmaných historických aspektoch svedčí aj bohatý aparát. Kvalitné spracovanie referátov môže nepochybne obohatiť čitateľom knihy ich poznanie z oblasti stredoeurópskej histórie 20. storočia.

Rudolf Maník

KRŮL, Martin: *Porta Silesiae : Jablunkovské šance – raně novověký fortifikační systém na pomezí Slezska, Uher a Polska*, Studie o Těšínsku 24. Český Těšín: Muzeum Těšínska 2024, 357 s. ISBN 978-80-86696-73-7.

V rámci publikační řady Studie o Těšínsku vydalo Muzeum Těšínska v roce 2024 knihu *Porta Silesiae*, která se velmi podrobně věnuje obrannému pevnostnímu systému v Beskydech od jeho počátků v 16. století do zániku v 19. století. Autorem monografie je historik Muzea Těšínska Martin Krůl, který se problematikou Jablunkovských šancí zabývá, dá se říct, již dvě desítky let (první studii vydal v roce 2005) a výsledek svého dlouhodobého výzkumu obhájil jako dizertační práci na Slezské univerzitě v Opavě. Možná by se zdála taková doba až příliš dlouhá, ale výzkum tohoto typu by se takto dlouho provádět měl. Vzhledem ke krátkému období dnešních bádání se musíme soustředit na nám známé prameny a na možnost výskytu informací v nečekaných fondech se neodvažujeme ani pomyslet. Ne že by Martin Krůl měl jistotu, že shromáždil všechny dostupné zprávy o Jablunkovských šancích, ale nepochybně může být spokojený, protože udělal maximum. Nejsem sice znalec vojenských dějin, ale troufám si říct, že na knize je to vidět.

Zájem o dějiny vojenského stavitelství a obranných systémů prokázal autor už v úvodní kapitole, v níž nejen načrtl své téma, ale hlavně popsal dostupné prameny a literaturu. Jelikož Jablunkovské šance představovaly poměrně důležitý obranný systém v období zhruba 16.–18. století, našel o něm Martin Krůl značné množství informací v zahraniční literatuře, ale i různých slezských dobových kronikách, mnoha fondech správních orgánů, především Vrchního úřadu ve Vratislavi jako centrální instituce pro Slezsko, ve fondech vojenských archivů, v edicích a v neposlední řadě se mohl autor opřít o archeologické výzkumy, na nichž se částečně také podílel. Muzeum Těšínska se logicky účastnilo projektů, které probíhaly na počátku 21. století v souvislosti s výstavbou moderních komunikací v prostoru Jablunkovského průsmyku, a tak se Martin Krůl mohl aktivně účastnit terénních průzkumů prováděných archeology ze Slovenska (Nitra) i Česka (Brno). Poslední projekt se uskutečnil v letech 2018–2020, nesl název *Historická krajina na pomezí Slezska a Moravy* a proběhlo při něm např. letecké snímkování šancí.

Po úvodu autor ve stručnosti vysvětlil vývoj slezsko-uherského pomezí před vznikem šancí. Nepoměrně obsáhleji se věnoval vojenství v 16.–18. století a pevnostnímu stavitelství v raném novověku v rámci

Evropy, protože výstavba obranných systémů tehdy vycházela z nového typu vojsk, zbraní, nebezpečí (Turci, uherská povstání) a nového vzdělávání v renesanci. Společně s tím byl popisován vojenský význam oblasti a událostí na Těšínsku, např. třicetiletá válka. Autor tedy vhodně propojil evropské poznatky ve vojenství a technickém stavitelství s děním v rakouské monarchii či přímo na Těšínsku. Primát ve vývoji opevňovacích systémů si v 16. století drželi Italové, kteří se vlivem určitého „přelidnění" ve vlastní zemi právě tehdy rozprchli po celé Evropě a odborníci na fortifikační stavitelství se dostali i do habsburské monarchie. Od poloviny 16. století se v habsburských vojscích již pravidelně uplatňovali inženýři.

Logicky nejrozsáhlejší kapitola dostala název *Stavební vývoj Jablunkovských* šancí. Autor v ní podrobně sleduje výstavbu obranného systému, který rozhodně nesestával z jediné pevnosti. Spolehlivě prokázal, že nejstarší šance byla postavena na jižních svazích Beskyd, tzn. na území dnešního Slovenska. V pramenech často vystupovala jako *Alte Schantz*. Nedochovalo se o ní mnoho, ale s datováním její výstavby do druhé poloviny 16. století lze souhlasit. První zmínka o šanci pochází z roku 1578 a byla zřejmě budována v rámci obranného systému Slezska proti Polsku. V tomto systému hrálo roli i město Bílsko (Bielsko) a možná trochu překvapivě Bohumín (viz mapu na s. 92). Důvodem výstavby jižně položené šance byla zřejmě snaha chránit zemskou stezku z Uher do Slezska.

Podle Martina Krůla mohla mít šance význam už i jako obrana proti vpádům Turků z jihu, ale pro potvrzení této hypotézy scházejí prameny. Mladší pevnostní systém právě proti nebezpečí z Uher, dnes známý jako Jablunkovské šance, byl budován severněji a později. Možná k tomu přispělo Bočkajovo povstání na počátku 17. století, ale pravděpodobněji se začaly pevnosti budovat až za třicetileté války. Údaje o obranných pracích v Jablunkovském průsmyku našel autor z roku 1621 a tehdy ještě spočívaly v běžném zasekání hraničního pohoří, aby se cesty staly neprůchodnými vojskům, což se nejspíš dělo často i před vypuknutím války. Martin Krůl samozřejmě zachytil zmínku Franciszka Popiołka o výstavbě nové šance v roce 1621, ale nepodařilo se mu tuto informaci verifikovat. Archivy procházejí rekonstrukcemi a změnami, takže se stane, že kdysi známý pramen je nyní uložen bůhví kde (pokud se úplně neztratil). Martin Krůl na podkladě pramenů potvrdil stavební činnost v průsmyku k letům 1626 a 1629, ačkoliv také z těchto let se některé prameny citované v dřívějších publikacích nedochovaly. Přesto lze zhodnotit, že pro 17. století už nalezl autor poměrně velké množství zdrojů a v následujícím textu docela podrobně popsal postupnou výstavbu systému a významné přestavby až do počátku 19. století, kdy proběhla poslední snaha něco na šancích vyspravit.

Jelikož různé správní orgány řešily chátrající stav šancí velmi často, což bylo dáno základním stavebním materiálem – dřevem, vznikla spousta neuskutečněných návrhů na přestavby a s nimi také množství map a plánů. Chtěl bych vyzvednout, jaké kvantum tohoto obrázkového materiálu badatel nasbíral a v knize zveřejnil. Je až neuvěřitelné, kolik se toho pro svým způsobem okrajovou oblast uchovalo. Pro znalce Jablunkovska je to jedinečný soubor, škoda jen, že některé mapy jsou natolik velké, že při zmenšení pro publikaci se staly obtížně čitelnými.

Řada snah o rekonstrukci šancí skončila nezdarem zejména pro nedostatek financí, jak už tomu zhusta bývá dodnes. Po stavebním vývoji se tedy autor věnoval finanční stránce udržování a oprav šancí, popř. nákladům na jejich provoz. Kapitola o nákladech přináší zajímavé informace k jakési každodennosti v pevnostech, ale i kolem nich, což bylo ještě více rozpracováno v kapitolách o obráncích a životních podmínkách v šancích. V prostoru pevností nebyly jen kasárna a posádky, nýbrž také nějaké provozy k zásobování, např. kovárna, pekárna. Jídlo a pití bývalo většinou dodáváno z okolních vesnic a z města Jablunkova a leckoho asi překvapí, jaké množství potravin muselo být zejména na Velkou šanci dodáno. Málokdo si totiž dovede představit, kolik potravin se muselo vyprodukovat už tehdy pro podstatně menší populaci, než je dnes.

K předchozímu popisu se dá přiřadit rovněž kapitola s názvem *Stavitelé* šancí, ale nechal jsem si ji na konec vzhledem ke všeobecnému úvodu této části. Autor v textech o stavebním vývoji zdůraznil význam Itálie, popř. dalších evropských zemí, pro rozvoj obranného stavitelství. V kapitole o tvůrcích Jablunkovských šancí se snažil podchytit alespoň nějaká jména inženýrů, vedoucích pracovníků, písařů, kopáčů a řemeslníků. Často k nim nelze sehnat mnoho dat, ale pochopitelně se na úpravách podílely i osoby většího významu. Odkud se inženýři brali? Renesance byla obdobím, kdy se formovala věda a mnoho mužů z vyšších vrstev se věnovalo stavebním záležitostem. Civilní a vojenská architektura měla ve vzdělání aristokratů od 16. století přední místo jako součást matematických a estetických nauk. Inženýři ovšem nezůstávali při svém vzdělávání jen u matematiky a geometrie. Martin Krůl uvedl nároky na znalosti inženýrů v 16. století, které stojí za to si přečíst. Kromě jiného se inženýři měli vzdělávat ve filozofii, rétorice nebo historii. Široký rozhled je totiž pro vzdělání velmi důležitý.

V dnešní době se stalo běžným zkoumat vědecké problémy maximálně tři roky, protože pouze na tak krátkou dobu dostane badatel grant. Kniha Martina Krůla dokazuje, že delší výzkum, zvláště v takovém případě, není vůbec na škodu, ba naopak. Historik Muzea Těšínska nalezl velké množství dosud neznámých informací a stvořil ucelené pojednání o vývoji obrany a obranných pevností v prostoru Jablunkovského průsmyku. Nevěnoval se jen stavbám a opravám, ale i lidem kolem nich, ať už to byli vojáci, nebo

obyvatelé Beskyd, kteří často hranici bránili jako tzv. vybranci, pomáhali šance stavět a zásobovali je. V těžké hospodářské situaci v horách, kde se zemědělství moc nedařilo, představovaly šance recipročně další možnost obživy a uplatnění pro poddané. Z pramenů hezky vyplynulo, že zejména město Jablunkov těžilo z existence šanci poměrně významně. V knize navíc najdeme soupis jednotlivých opevnění, katalog map a plánů, slovník odborné terminologie, jmenný a místní rejstřík apod., takže se v ní můžeme velmi dobře orientovat.

Radek Lipovski

NEBESKÝ, Jiří J. K.: ***Malíř, lékař, spisoval Josef Heřman Agapit Gallaš (1756–1840).*** Hranice: Jiří Nebeský – Tichý typ 2024, 310 s. ISBN 978-80-905913-9-4.

Pozoruhodná osobnost Josefa Heřmana Agapita Gallaše je předmětem odborného zájmu již od 19. století. Řady gallašovských badatelů před více než čtvrt stoletím rozšířil Jiří J. K. Nebeský, jehož úsilí v minulém roce vyústilo ve vydání souhrnné monografie. Obsáhlý soubor literárních děl, přípravného materiálu a korespondence, který po sobě Gallaš zanechal, na jednu stranu poskytuje široký vhled do jeho života, myšlení a literární tvorby, na stranu druhou však představuje badatelsky obtížně zvládnutelný celek. S ohledem na to autor snad až příliš skromně označuje svou knihu za pouhý „náčrt“, který nemá ambice pojednat škálu témat spojených s popisovanou osobností ve vyčerpávající úplnosti. Text je strukturován systematicky: základní chronologická osa výkladu, vycházející z primárního cíle sledovat Gallašovy životní osudy, je vhodně kombinována s tematickými kapitolami, jež se zaměřují na jednotlivé oblasti jeho působení.

Autor čtenáře seznamuje nejdříve s Gallašovým rodinným původem, jeho dětstvím stráveným zčásti v rodných Hranicích, zčásti u strýce faráře v Blansku. Připomíná počátky Gallašova zájmu o výtvarné umění a z toho plynoucí konflikty s otcem-sochařem, jenž zřejmě s ohledem na vlastní existenční problémy bránil tomu, aby syn šel v jeho stopách, raději jej směřoval k duchovní dráze. Svou cestu za vzděláním započal Gallaš v rodných Hranicích v místní farní, respektive městské škole, odkud následně odešel na piaristické gymnázium do blízkého Lipníka, kde navázal přátelské vztahy s některými spolužáky, jež pak udržoval až do stáří. Na léta strávená v Lipníku Gallaš navázal studiem na univerzitě v Olomouci, kde kromě znalostí získal opět nové přátelské kontakty. Univerzitu však po dvou letech studia teologie opustil a odešel do Vídně, aby se zde věnoval malířství. Nakonec ale díky souhře okolností nastoupil profesní dráhu vojenského lékaře, která mu přinesla kontakt s novým sociálním prostředím a zavedla jej v závěru osmdesátých let v souvislosti s válkou s Turky na Balkán. Právě v této životní epizodě se Gallašovy osudy protly s velkými dějinami, když se hranický rodák dostal do blízkosti vrchního velení habsburské armády, císařského dvora i samotného Josefa II. a také budoucího panovníka, korunního prince Františka. Služba v armádě jej následně přivedla do haličské Jaroslavi, kde jeho vojenskou kariéru ukončilo dočasné oslepnutí. Důsledkem bylo penzionování a návrat do Hranic. Zde se Gallaš již natrvalo usadil v otcovském domě, oženil se a nadále působil jako lékař i malíř. V rodném městě rozvíjel také rozmanité filantropické aktivity, mezi něž patřil „lazaretek“ pro chudé, jejž Gallaš zřídil ve výměnku po rodičích. Výrazným rysem této životní etapy je rozvíjení spisovatelské činnosti, kterou Nebeský vřazuje do širšího kontextu dobové literární produkce, když upozorňuje na Gallašovo začleňování do „vzdělanecké struktury“ dobové Moravy i Čech. Toto začleňování mělo povahu převážně korespondenčních kontaktů s dalšími tvůrci textů, tedy spisovateli, vědci, kronikáři a sběrateli či písmáky, případně „sympatizanty“ sledujícími soudobé literární dění. Tyto Gallašovy aktivity se propojily i s jeho činností filantropickou v podobě zřízení veřejné kostelní knihovny v Hranicích. Do podobné oblasti pak směřovalo i zakládání nadací, jejichž účelem bylo financování knižních prémií pro vynikající žáky, nadace pro chudé rodiče, jež měla podpořit ctnostnou výchovu dětí, nadace pro nejlepšího a nejmravnějšího učitele, pro nejctnostnější chudé děvče a konečně nadace pro hranické chudé. Reflektována je také Gallašova „občanská angažovanost“, jejímž cílem měl být kulturní rozvoj města, ať už šlo o správu Sukupovy studijní nadace, o zlepšení úrovně místní školy zavedením dohledu nad ní či o nenaplněný plán pravidelných sjezdů rodáků.

Nebeský nepojednává jen události a vnější skutečnosti z Gallašova života, snaží se rekonstruovat i vnitřní myšlenkový svět protagonisty knihy, jeho způsob uvažování, reflexi okolního prostředí, a tak se dotýká i hůře uchopitelných témat, například jeho intimních vztahů či vnímání přírody. Zmiňuje také opakující se depresivní stavy, v nichž se Gallaš dostával až na hranu existenciálních otázek, přičemž záchytný bod nalézal v katolické zbožnosti. Její roli v životě sledované osobnosti věnuje autor zvláštní pozornost: připomíná náboženskou výchovu v dětství ze strany rodičů, nedokončenou cestu ke kněžství, konfrontaci s odlišnými postoji k náboženství ve vídeňském prostředí a v armádě i opětovný návrat k tradiční víře spojený s dočasným oslepnutím a splývající s návratem do rodného města. Gallašův náboženský konzervatismus však zároveň autor relativizuje poukazem na jeho progresivní vizi o uspořádání ideální obce věřících, v níž se objevují prvky jako užívání národního jazyka („moravštiny“) v liturgii nebo zrušení kněžského celibátu.

V samostatných kapitolách je pojednána Gallašova činnost spisovatelská a badatelská. Hranický rodák je tak představen jako autor prací historických i národopisných, spojených s počátky odborného

zájmu o moravské Valašsko, a také děl literárních, mezi nimiž zaujímají důležité místo překlady a adaptace děl cizích. Zvláštní pozornost věnuje Nebeský Gallašovu hlavnímu básnickému dílu, *Múze moravské*. Stranou samozřejmě nemohly zůstat ani spisy autobiografické. V nich Gallaš popsal vlastní osudy s hlavním důrazem na období končící návratem do rodného města na počátku 90. let 18. století, zbylých pět desetiletí svého života vylíčil již značně nesoustavně. Takto limitovaná výpovědní hodnota klíčových ego-dokumentů se přirozeně odrazila i v příslušných kapitolách pojednávané knihy, jež se tak omezují na stručné líčení rozmanitých událostí z uvedeného období, a zejména samotného závěru života sledované osobnosti. Nicméně Gallašovým skonem Nebeský své líčení nekončí, přibližuje dále osudy jeho pozůstalosti, zejména její literární části, která je dnes roztýlena v různých knihovnách, archivech a muzeích. A co je zvláště důležité, autor nastiňuje také Gallašův „druhý život", reflexi jeho díla a celkovou genezi gallašovského bádání. Přitom současně načrtává plán na ediční zpřístupňování těch textů hranického rodáka, které dosud nebyly vydány. Úlohu závěru pak supluje závěrečná kapitolka *Hledání a nalézání*, v níž se autor pokouší zhodnotit Gallašův význam nejen v lokálním kontextu dějin Hranic. Poměrně výstižně jej charakterizuje konstatováním, že *byl snaživec mnoha oborů, spíše průměrný než výjimečný*, jehož dochované dílo však svou pestrostí stále přitahuje pozornost badatelů.

Autorem zdůrazňované populárně naučné pojetí knihy se odráží spíše ve formální stránce textu. Absenci poznámkového aparátu (jen příležitostně autor používá vysvětlivky) pomáhá kompenzovat podrobný závěrečný seznam pramenů a literatury. Ostatně prameny jsou samotném textu hojně citovány, což zvyšuje jeho autenticitu. Nebeský se ve výkladu neomezuje na pouhé konstatování „objektivních" faktů, klade důraz na jejich interpretaci. Často dává průchod vlastním úvahám, což koresponduje s rovněž deklarovanou tendencí pojímat text esejisticky. Přitom je třeba ocenit, že úvahy jsou dobře odlišitelné od faktografického výkladu. Projevuje se v nich autorův intenzivní zájem o Gallašovu osobnost, který evidentně neoslabila ani dlouhá léta strávená studiem pramenů. Tento zájem o život a dílo hranického rodáka přitom nesklouzává k nekritickému obdivu. Snaha porozumět výjimečné osobnosti, její citlivé a zároveň komplikované povaze nezbavila autora kritického odstupu od tvrzení pramenů, jehož udržení je zvláště v případě ego-dokumentů někdy poměrně obtížné. Jak již bylo zmíněno výše, kniha se nesnaží být zcela definitivním a vyčerpávajícím zpracováním zvoleného tématu. To však nic nemění na faktu, že jde o práci skutečně komplexní, která přináší na základě rozsáhlého studia pramenů i sekundární literatury dosud nejucelenější pohled na život a dílo Josefa Heřmana Agapita Gallaše.

Pavel Pumpr